

3. *Voprosy psihologii hudozhestvennogo vosprijatija v trudah A. V. Zaporozhca*. Dostupno: <<http://www.psychiatry.ru/stat/136>> [Data zvernennja 24 Kvitnja 2020].
4. Jel'konin, D.B., 2007. *Detskaja psihologija: uceb. posobie dlja stud. vyssh. uceb. zavedenij*. 4-e izd, Moskva: Akademija, 384 s.
5. Suhomlinskij, V. O., 1987. *Serdce otdaju detjam. Rozhdenie grazhdanina. Pis'ma k synu*, Kiev : Rad. shkola, 544 s.
6. Hrinchenko, B. D., 1906. *Narodni vchyteli i vkrainska shkola*, Kyiv, 50 s.
7. Hrinchenko, B., 1895. «*K voprosu o zhurnale dlja detskogo chtenija v zemskoj narodnoj shkole*». *Zemskij sbornik Chernigovskoj gubernii*, № 4–5, s. 27–50.
8. Franko, I. Ya., 2005. *Koly shche zviru hovoryly*. In: A. M. Bohush, 2005. *Doshkilna lnhvodydaktyka : khrestomatiia : navchalnyi posibnyk dlja studentiv vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv*, Kyiv: Slovo, s. 612–613.
9. *Istoriia ukrainskoi literatury XIX stolittia : u 2 kn.*, 2006. Kn. 2 Kyiv: Lybid, 712 s.
10. Olzhych, O., 1994. *Ukrainske doshkillia. Neznanomu voiakovi*, Kyiv: Fundatsiia im. O. Olzhycha, s. 132–135.
11. Novakivska, L. V., «*Moloda Ukraina Oleny Pchilky*» ta yii pohliady na problemy dytiachoho chytannia, Dostupno: <<http://litmisto.org.ua/?p=25603>> [Data zvernennia 30 Kvitnia 2020].

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-28-126-135>
УДК 373.2.015.31:17

Зімакова Лілія Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка,
Полтава, Україна.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8066-5181>
lilyazimakova1976@gmail.com

Манжелій Наталія Михайлівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка,
Полтава, Україна.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1030-764X>
manzheliinata@gmail.com

**ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В
ОРГАНІЗОВАНІЙ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Анотація. У статті розглянуто важливу проблему сучасної дошкільної освіти – формування моральних якостей у дітей дошкільного віку. У цей віковий період закладаються підвалини низки моральних якостей особистості: гуманність, доброта, чесність, працелюбність, повага до батьків, чуйність, милосердя, дисциплінованість, скромність, порядність, справедливість. Авторами наголошено, що саме в спілкуванні з дорослими дитина здобуває досвід моральної поведінки. З цією метою заклади дошкільної освіти мають активно організовувати комунікативно-мовленнєву діяльність дітей дошкільного віку на засадах моральних цінностей. З огляду на це авторами виокремлено сутність

ключових понять дослідження: «комунікативно-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку», «комунікативно-мовленнєвий розвиток старших дошкільників», «моральне виховання».

Важливими засобами формування моральних якостей дітей дошкільного віку визначено ігрову та комунікативно-мовленнєву діяльність. Автори висвітлюють ефективні ігри на сюжети з життя дітей, дидактичні ігри та ігри-емпатії, які дозволяють дошкільникам засвоювати правила моралі й культури поведінки в громадських місцях, вчать доброзичливості в спілкуванні, бути ввічливими, вихованими, охайними, поважати один одного та в разі потреби надавати допомогу.

З-поміж ефективних засобів морального виховання виокремлено твори мистецтва – художню літературу та мультиплікаційні фільми соціально-комунікативної проблематики, які насичені моделями соціальних дій морального змісту.

Окреслено результати педагогічного експерименту з формування моральних якостей у організованій комунікативно-мовленнєвій діяльності старших дошкільників. Автори презентують ефективність впровадження авторської програми комунікативно-мовленнєвого розвитку старших дошкільників «Мульт_Ком_Мод» у формуванні моральних якостей дітей; висвітлюють дидактичні засоби її реалізації в умовах ЗДО. З-поміж дієвих форм використання мультиплікаційних фільмів виокремлено інтегровані заняття та дні морально-етичної проблематики.

Ключові слова: комунікативно-мовленнєва діяльність, дитина дошкільного віку, моральне виховання, гра, художня література, мультиплікаційні фільми.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку суспільства стрімко змінюються моральні цінності, ідеали, життєві настанови і пріоритети підростаючого покоління. Спостерігаємо зневажання елементарними нормами моралі, сплеск агресивності й егоїзму, спад інтересу до навчання та праці. У країні з нестійкою політикою зменшується цікавість до національної культури, мистецтва, літератури, молодь своє майбутнє часто вбачає в еміграції. Погіршення умов виховання дітей у сім'ї, насилля та жорстокість, непорозуміння батьків і дітей штовхають їх на втечу з дому, бродяжництво.

В умовах глибокої кризи духовності та моралі значної частини нашого суспільства проблема морального виховання є однією із найважливіших. Вона серйозно хвилює педагогів, батьків, громадськість, а це, у свою чергу, сконцентровує зусилля на вихованні нової людини з високим рівнем загальної культури та моральними ідеалами. Сьогодні проблема виховання та освіти підростаючого покоління набуває особливої вагомості, адже від її розв'язання значною мірою залежить майбутнє української держави.

Особливого значення надають формуванню моральності упродовж дошкільного дитинства, адже цей період життя має надзвичайну цінність для формування моральних засад особистості. Науковці доводять, що у дошкільному віці дитина збагачує свій соціальний досвід, засвоює чималий обсяг знань про зміст і значення моральних норм, активно розвивається її емоційна сфера, формуються моральні почуття, якості та навички моральної поведінки в комунікативно-мовленнєвій діяльності.

Проблема виховання моральних почуттів є об'єктом наукового дослідження відомих філософів, багатьох психологів та педагогів, тому що моральні почуття не закладені генетично, їх потрібно виховувати, і саме вони є основою формування моральних якостей особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню особливостей морального виховання дітей у різні періоди приділяли увагу багато вітчизняних та зарубіжних учених. Фундаментальні проблеми морального розвитку особистості розробляли відомі корифеї: І. Бех [1], Я. Корчак, А. Макаренко, І. Огієнко, Ж-Ж. Руссо, С. Русова, К. Ушинський, В. Сухомлинський та ін. Теоретичні та прикладні аспекти проблеми морального виховання досліджували сучасники: С. Козлова, О. Кононко, Т. Куликова, Л. Масол, О. Сухомлинська.

Наукові праці Л. Артемової, І. Бега [1], Н. Волощенко [2], В. Короленко [3], Т. Поніманської [4], О. Сторонська [5] та інших розкривають специфіку формування моральних почуттів, якостей дітей дошкільного віку. Комунікативно-мовленнєву діяльність як специфічний вид дитячої діяльності, що синтезує велику кількість освітніх завдань, зокрема морального виховання радять організовувати в закладах дошкільної освіти А. Богуш [6], М. Лісіна [7], Н. Луцан [6], Т. Піроженко [8] та ін.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті – на основі аналізу наукових джерел обґрунтувати необхідність морального виховання дітей дошкільного віку, визначити та експериментально перевірити ефективні форми, методи та засоби формування в них моральних якостей в організованій комунікативно-мовленнєвій діяльності.

Завдання дослідження: шляхом аналізу психолого-педагогічних джерел визначити сутність понять «комунікативно-мовленнєва діяльність», «комунікативно-мовленнєвий розвиток» та «моральне виховання»; висвітлити актуальність морального виховання дітей у дошкільні роки; визначити форми, методи та прийоми формування моральних якостей у дітей в організованій комунікативно-мовленнєвій діяльності; експериментально перевірити їхню ефективність в умовах ЗДО.

3. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODOLOGY

Методологічну основу дослідження склали наукові положення філософії про явище соціалізації, моралі, їхні механізми, види, соціалізуючий вплив мистецтва, його вплив на моральне виховання особистості, роль спілкування в становленні та розвитку особистості; основні науково-педагогічні підходи, а саме: комунікативний, синергетичний, особистісно орієнтований, діяльнісний. Опорними методами дослідження обрані аналіз та синтез джерел із досліджуваної проблеми (наукової літератури, педагогічного досвіду тощо); визначення критеріїв, показників та рівнів комунікативно-мовленнєвого розвитку, моральної поведінки старшого дошкільника; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний) та ін.

Ключовими поняттями дослідження є комунікативно-мовленнєва діяльність, комунікативно-мовленнєвий розвиток та моральне виховання. У розумінні комунікативно-мовленнєвої діяльності ми спираємося на визначення подане А. Богуш, Н. Луцан як цілеспрямований процес мовленнєвої взаємодії дітей у системах: «вихователь-діти», «діти-вихователь», «діти-діти», встановлення й підтримка контактів з іншими мовцями за допомогою мови й немовних засобів у процесі безпосереднього спілкування (обмін інформацією, досвідом, уміннями, навичками, результатами діяльності), спрямованого на підтримання розмови, тобто на сам комунікативний акт

[6, с. 19]. Синтезуючи тлумачення наступного ключового поняття різних авторів [6], [8], ми ідентифікували поняття комунікативно-мовленнєвого розвитку старших дошкільників у такій інтерпретації: поступальний багаторівневий процес якісних змін, що відбувається на засадах соціальних, когнітивних, мовленнєвих особливостей дошкільника, специфіки його взаємодії з дорослими та дітьми й забезпечує функціонування дитини в соціумі за умови позитивно налаштованих учасників спілкування, що прагнуть до взаємодії зі співрозмовником [9, с. 18]. Послугуючись поняттям «моральне виховання», ми використовуємо загальноприйняте в дошкільній педагогіці тлумачення [10].

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

На всіх етапах розвитку суспільства мораль, як і право, політика, традиції, звичаї, є важливим регулятором людської поведінки, людських відносин, а моральність – одним із критеріїв оцінки чеснот людини. У широкому значенні мораль – це відображення соціальної дійсності у вигляді специфічних уявлень про добро і зло, що закріплені у свідомості людей як принципи, норми, ідеали, покликані регулювати людську поведінку для збереження й розвитку суспільства як цілого. У більш вузькому розумінні мораль є засобом регулювання спільного життя й діяльності людей та соціалізації особистості, засвоєння накопиченого суспільством соціально-історичного морального досвіду [4, с. 5]

У складному процесі гармонійного розвитку особистості дошкільника чільне місце посідає моральне виховання, яке визначають як цілеспрямовану взаємодію дорослого та дитини для формування моральних почуттів і якостей, засвоєння моральних норм і правил, розвитку моральних мотивів і навичок поведінки [1]. Моральне виховання формує моральні поняття, погляди та переконання й покликане також сприяти розвитку моральних почуттів, що виражають запити, оцінки, спрямованість духовного розвитку особистості.

В основі змісту морального виховання лежать загальнолюдські та національні морально-духовні цінності. На цій основі можна окреслити коло якостей особистості, які становлять зміст морального виховання: гуманність, доброта, чесність, працелюбність, повага до батьків, чуйність, милосердя, дисциплінованість, скромність, порядність, справедливість. Це ті безцінні якості, які не тільки визначають моральний рівень особистості, але й формують гуманістичні ідеали, культуру суспільства.

Саме дошкільний вік є сенситивним періодом, коли найактивніше можуть розвиватися соціально значущі якості особистості, це період підвищеної емоційності, чутливості, сприйнятливості, розвитку позитивних потреб та інтересів.

Він є початковим у становленні особистості, формуванні уявлень про світ, стосунки людей, добро і зло, чесність, порядність, повагу, норми поведінки та моральні еталони.

Моральні якості починають формуватися в ранньому дитячому віці і вирішальну роль у цьому відіграють батьки. Від того, яка моральна атмосфера панує в оточенні дитини, залежить і засвоєння нею знань і формування уявлень про моральні цінності та норми моральної поведінки, оскільки саме в сім'ї відбувається первинне ознайомлення з моральними нормами та правилами, формуються перші уявлення про те, що добре, що погано, чесно, справедливо чи ні, чого варто уникати. У процесі спілкування з дорослими в дітей виховується прихильність і любов до них, бажання поводитися відповідно до їхніх вказівок, робити їм приємне, утримуватися від вчинків, що засмучують близьких людей.

Емоційна чуйність дитини складає основу для формування в неї моральних якостей: задоволення від хороших вчинків, схвалення дорослих, сорому, засмучення, неприємних переживань від свого поганого вчинку, від зауваження, незадоволеності дорослого. У дошкільному віці активно формуються чуйність, співчуття, доброта, радість за інших. Моральні відчуття спонукають дітей до активних дій: допомогти, проявити турботу, увагу, заспокоїти тощо. Дошкільники здатні максимально емоційно переживати і співпереживати, вони сприймають слова та дії дорослих, не ставлячи їх під сумнів [3, с. 101–103].

Надзвичайно важливі безпосередні контакти батьків із дитиною, що є істотним чинником розвитку її моральної та емоційної сфер. У процесі спільної діяльності, виконанні повсякденних справ, дитина має можливість спостерігати й пізнавати моделі моральної поведінки та соціальної взаємодії дорослих. В умовах сім'ї важливо створювати середовище, яке б стимулювало розвиток моральних і соціальних почуттів дошкільників та оволодіння ними навичками моральної поведінки й забезпечувало можливість вільної праці, оскільки особистість дитини, у тому числі її моральні якості, формуються лише в процесі активної діяльності [5, с. 123].

Однією з перших моральних потреб дитини є потреба в спілкуванні. Задовольняється вона в процесі взаємодії з дорослими, які добирають педагогічно доцільні зміст і засоби спілкування. У спілкуванні дитина здобуває перший досвід моральної поведінки, вона вчиться обмінюватися думками, почуттями, переживаннями на засадах загальнолюдських цінностей. Спілкування розглядають не тільки як характерний для дошкільників вид діяльності (в онтогенезі), а й засіб організації та збагачення інших видів діяльності. Спілкуючись у ігровій, художньо-мовленнєвій, трудовій, мистецькій діяльності, дошкільник вчиться обмінюватися інформацією в системі взаємодії «дитина-дорослий», «дитина-дитина» за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування на засадах морально-етичних норм; вчиться організації взаємних дій з учасниками спілкування – узгодженню, коригуванню спільної діяльності, досягненню спільної мети. Важливо відмітити, що саме в цей час він здобуває перший досвід співробітництва і здорової (моральної) конкуренції. Навчання морально-етичним комунікативно-мовленнєвим діям дошкільників не оминає перцептивну складову спілкування – процес сприйняття партнерами один одного, їхнє взаємопізнання як основи взаєморозуміння. Навички соціальної перцепції виявляють в уміннях визначати контекст (зміст) ситуації спілкування, розуміти настрій партнера за моральним характером вербальної й невербальної поведінки, враховувати «психологічні ефекти» сприйняття під час аналізу моральності комунікативної ситуації. Завдяки цим умінням спілкування виконує функцію регуляції емоційного життя дитини, яке за віковими психологічними характеристиками досить нестійке.

Дорослий стає провідником у царину спілкування на засадах моралі. Як вказує відомий психолог М. Лісіна, орієнтувальні дії, спрямовані на розуміння ситуації спілкування та партнера по спілкуванню, спостерігають уже в дітей раннього віку [7]. Але на думку О. Аматыєвої, А. Богуш, О. Монке, Т. Рєпіної, Т. Піроженко [10], [8], саме дорослий під час спеціального навчання дітей дошкільного віку формує в них уміння, пов'язані з розрізненням моральних почуттів, які передають оптико-кінетичними засобами – мімікою, жестами, пантомімікою й паралінгвістичними – звучанням голосу, його тональністю.

Реалізація завдань морального виховання в ЗДО передбачає використання педагогами різноманітних форм, методів, прийомів і засобів. З огляду на те, що провідним видом діяльності дошкільників є гра, вихователі в процесі морального виховання активно залучають їх до ігрової діяльності. Важливо, щоби вона завжди породжувала в дітей

позитивний емоційний стан, радісні переживання, задоволення від виконання ігрових правил, ролей, привчала дружно діяти в колективі, піклуватися про інших гравців, погоджувати свої дії з ними, формувала позитивні моральні якості: чесність, правдивість, рішучість, ініціативність, наполегливість, була неможливою без взаємодопомоги і взаємовиручки.

Ігри з дітьми дошкільного віку доцільно використовувати як вправи для формування позитивних моральних якостей, а також для перевірки й закріплення засвоєних норм та правил поведінки, формування колективних взаємовідносин, встановлення атмосфери взаєморозуміння й доброзичливості між дітьми та вихователями. У дошкільному віці для формування моральних якостей вихователі використовують різні види ігор. Заслужують на увагу ігри на сюжети з життя дітей «Дитячий садок», «Лікарня», «Бібліотека», «Школа», «Театр», «У магазині іграшок», «Подорож у країну ввічливості», «Чудо – дерево» та інші. У процесі їхнього проведення дошкільники засвоюють правила моралі й культури поведінки в громадських місцях, вчать доброзичливості спілкування, бути ввічливими, вихованими, охайними, поважати один одного та в разі потреби надавати допомогу [2].

Закріпленню уявлень дошкільників про моральні норми і правила поведінки сприяють дидактичні ігри «Що погано, а що добре», «Чарівне слово», «Мудра сова», «Добрий колобок». Доречним є також використання ігор-емпатій, метою яких є уміння відчувати настрій, характер, стан людини чи певного об'єкта. Такі ігри як «Ведмедики одужали», «Сміливий заєць», «Сонечко і хмарка», «Квіточка прокинулася» розвивають емоційну сферу дітей, формують моральні почуття та якості дітей. Доцільно залучати дошкільників до ігор-емпатій на основі творів В. Сухомлинського, орієнтуючись на інтереси дітей, «Соловей і жук», «Як здивувався Мурко», «Яке щастя» та інші.

На нашу думку, важливо використовувати твори художньої літератури та сучасні мультиплікаційні фільми. Проаналізувавши твори педагогів-письменників, філософів, науковців у галузі соціальної педагогіки, ми прийшли до думки про існування в художньому творі «моделі соціальної дії», доступної для сприйняття, розуміння дошкільником та його як соціального, так і морального пізнання. У нашому розумінні, модель соціальної дії – це тип, варіант соціальної взаємодії. Вона може мати як позитивний, так і негативний характер, оскільки суспільне життя має багато прикладів зовсім протилежних вчинків людей, їхніх наслідків, із якими ми знайомимося і з якими вчимося жити. Вони можуть входити в протиріччя з моральними нормами. Це складні соціальні завдання не тільки для дітей, а і для дорослих. Твори мистецтва виступають балансом між законами моралі та вимогами життя, психологічними, фізіологічними та соціальними можливостями людини. Навчання спілкування засобами мистецтва сприяє розширенню діапазону життєвих можливостей дітей. Воно передбачає оволодіння широким спектром моральних репертуарів, оскільки здатне виступати засобом інтерналізації певних норм, позицій і ролей [11, с. 7].

Ми дібрали казки К. Ушинського морально-етичного та соціалізуючого потенціалу «Ліс і струмок», «Бджола й мухи», «Півник та його сім'я», «Скарги зайчика», «Васько», «Мишки», «Умій почекаати», «Півень та собака», «Діти в гаю» тощо. Знайшли моделі соціальних та моральних дій в оповіданнях та билинах Л. Толстого (короткі оповідання з «Азбуки» – «Спала кішка на даху», «У Розки були цуценята», «Розумна гава», «Прийшла весна...»; билини «Кошеня», «Кістка», «Дівчинка та гриби», «Філіпок», «Два товариша», «Мишка вийшла гуляти», «Старий дід та онук», «Лев і собачка») та В. Сухомлинського «Два метелики», «Лисячий хвіст», «Флейта і Вітер» та ін. Вони відповідають принципам відбору творів художньої літератури для дітей дошкільного віку (А. Богуш).

З-поміж сучасних видів мистецтв, які сприяють формуванню моральних якостей дошкільників та стають моделями соціальних дій, ми виділяємо мультиплікаційні фільми. У час тотального засилля візуальних видів мистецтва з доступних для дітей гаджетів (смартфонів, планшетів, ноутбуків, телевізорів) дорослі, зокрема педагоги мусять навчитися використовувати їхню популярність у дітей на користь їхнього морального виховання. Міжособистісну комунікацію в мультфільмах ми розглядаємо у вигляді моделей комунікативно-мовленнєвої взаємодії і пропонуємо використовувати моделювання в пізнанні дошкільників моральності ситуацій спілкування в системі «людина-людина», а саме: дитина-дорослий; діти-дорослі; дитина-дитина; діти-однолітки й малюки. Кінцевим результатом морального виховання стає адекватність дій дошкільника в різноманітних ситуаціях спілкування, що виражається у взаєморозумінні між учасниками комунікації. Сучасні мультиплікаційні фільми соціально-комунікативного змісту насичені різноманітними моделями комунікативно-мовленнєвої взаємодії, з якими необхідно не тільки ознайомити старших дошкільників, а і проаналізувати їх із погляду моралі, сформуванню виконавчий репертуар моральних зразків поведінки.

Реалізацію важливих освітніх завдань із морального виховання старших дошкільників шляхом використання мультиплікаційних фільмів ми здійснили під час запровадження в ЗДО авторської програми комунікативно-мовленнєвого розвитку «Мульт_Ком_Мод» (Л. Зімакова, Ю. Сонник). З-помж основних дидактичних засобів її впровадження в практику закладу дошкільної освіти були педагогічні умови (збагачення змісту освітнього процесу ЗДО мультиплікаційними фільмами; інтегрований підхід до організації сприймання моделей соціальних та моральних дій; максимальний творчо-ігровий характер роботи; освіченість батьків із питань комунікативно-мовленнєвого розвитку засобами мультиплікації), форми, методи та прийоми [10]. Мета програми – сприяти підвищенню рівня комунікативно-мовленнєвого розвитку старших дошкільників, використовуючи мультфільми в освітньому середовищі ЗДО. Завдання програми: 1. Сформуванню соціально-комунікативні, когнітивні та лінгвістичні уміння старшого дошкільника засобами мультиплікації. 2. Забезпечити цілісне сприймання моделей комунікативно-мовленнєвих взаємодій системи «людина – людина»: «дитина – дорослий», «діти – дорослі», «дитина – дитина», «діти – однолітки й малюки» засобами мультфільму. 3. Вчити диференціювати емоції (моральні, інтелектуальні, естетичні) у конкретних сценах мультфільму та переносити ці вміння в реальні життєві ситуації.

Ми розробили конспекти інтегрованих занять і днів з організації комунікативно-мовленнєвої діяльності засобами мультиплікації на такі теми, щоби їхня проблематика сприяла вирішенню завдань і морального виховання: «Твоє майбутнє – у твоїх руках» (за мультфільмом «Балерина»); «Поводити себе, як справжні брати» (за мультфільмом «Бєбі Бос»); «Я – твій друг, і ти – мій друг!» (за мультфільмом «Зоотрополіс»); «Добре бачить тільки серце. Найголовнішого очима не побачиш» (за мультфільмом «Маленький Принц»); «Дорослі та малі: дружба і мрії» (за мультфільмом «Вперед і вгору!»); «Якщо ти дуже захочеш, то в тебе вийде що завгодно» (за мультфільмом «У пошуках Дорі»); «Яблучко від яблуні недалеко падає» (за мультфільмом «Смурфики. Загублене містечко»); «Чи далеко від радості до суму, від спокою до страху» (за мультфільмом «Думками навиворіт»); «Уроки доброти в Лісовій школі» (за мультфільмом «Уроки тітоньки Соє. Уроки доброти». Серія 8 «Нічна пригода»); «Гарні манери» (за мультфільмом «Лунтик», серія 250).

Для перевірки ефективності обраних форм, методів та засобів морального виховання під час організації комунікативно-мовленнєвої діяльності старших дошкільників нами було організовано та проведено експериментальне дослідження. Кожен етап експерименту передбачав виконання запланованих завдань та отримання очікуваного результату. Так, на контрольному етапі нами було визначено критерії та показники комунікативно-мовленнєвого розвитку старших дошкільників з урахуванням показників сформованості моральної поведінки (психоемоційний, соціально-когнітивний, мовленнєвий) та перевірено їхні рівні. Під час проведення формувального етапу проводилося заняття зі старшими дошкільниками у відповідності з розробленою нами авторською методикою комунікативно-мовленнєвого розвитку старших дошкільників «Мульт_Ком_Мод». На контрольному етапі здійснювалася повторна перевірка рівня моральної поведінки в комунікативно-мовленнєвій діяльності старших дошкільників. Її результати свідчать, що в дошкільників експериментальної групи низький рівень, за середньостатистичними даними, був виявлений у 14,49 % дітей, що стало на 20,31 % менше. Також значними є показники середнього рівня – від 43,5 % до 55,07 %. Високий рівень зріс від 21,7 % до 30,44 %. На основі цієї інформації можна констатувати, що використання ігор, творів художньої літератури, засобів мультиплікації морально-етичної тематики сприяло підвищенню рівня моральної поведінки старших дошкільників у комунікативно-мовленнєвій діяльності.

На нашу думку, цілеспрямована педагогічна робота за авторською програмою комунікативно-мовленнєвого розвитку «Мульт_Ком_Мод» уможливила формування моральної зрілості дошкільника, показником якої є комунікативно-мовленнєві вміння та навички морально-етичного змісту.

5. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH.

На формування моральних якостей у дітей дошкільного віку спрямовані зусилля великої когорти науковців та педагогів. Для реалізації завдань морального виховання дошкільників добираються як традиційні підходи, так і сучасні засоби та програми. Зазвичай вихователі ЗДО використовують твори художньої літератури, ігрову діяльність дошкільників у формуванні моральних рис особистості. Також педагогам закладів дошкільної освіти рекомендовано використовувати сучасні соціально-комунікативні мультфільми як моделі моральних дій, проводити на їхній основі інтегровані заняття та дні морально-етичної тематики. **Подальші** зусилля спрямовано на педагогізацію батьків у напрямі морального виховання дошкільників засобами мультиплікації, залучення їх до спільної зі ЗДО комунікативно-мовленнєвої діяльності для формування моральних якостей дітей дошкільного віку.

6. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLITERATED)

1. Бех, І. Д., 2008. *Виховання особистості*. Київ: Либідь.
2. Волощенко, Н., 2020. Роль сюжетно-рольової гри у формуванні моральних норм поведінки дітей старшого дошкільного віку, *Збірник наукових праць «Освітній дискурс», 13(5)*, Київ, с. 68–78.
3. Короленко, В. Л., 2015. До проблеми морального виховання дітей дошкільного віку, *Науковий вісник МНУ імені В.О.Сухомлинського «Педагогічні науки», 2 (49)*, с. 101–103.
4. Поніманська, Т. І., 1993. *Моральне виховання дошкільників*. Київ: Вища школа.

5. Сторонська, О., 2010. Моральне виховання дітей дошкільного віку в контексті ідей Марії Монтессорі, *Молодь і ринок*, № 6 (65), с. 121–125.
6. Богуш, А. М., Луцан, Н. І., 2008. *Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи*. Київ: Видавничий Дім «Слово».
7. Лисина, М. И., 1986. *Проблеми онтогенеза общения*. Москва: Педагогика.
8. Піроженко, Т. О., 2010. *Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника*. Тернопіль: Мандрівець.
9. Зімакова, Л., 2019. Комунікативно-мовленнєвий розвиток старших дошкільників засобами мультиплікації: технологічний підхід, *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, 74, Полтава, с. 17–20.
10. Зімакова, Л. В., Ковалевська, Н. В., Сонник, Ю. А., 2018. *Особливості комунікативно-мовленнєвого розвитку старших дошкільників засобами мультиплікації*. Полтава: ПНПУ.
11. Зімакова, Л. В., 2004. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціалізації учнів засобами театрального мистецтва. *Автореферат дисертації кандидата педагогічних наук. Інститут педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України*.

FORMATION OF MORAL QUALITIES OF PRESCHOOL CHILDREN IN THE PROCESS OF THE ORGANIZED COMMUNICATIVE AND SPEECH ACTIVITY

Liliia Zimakova,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Preschool Education
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University,
Poltava, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8066-5181>
liliyazimakova1976@gmail.com

Nataliia Manzhelii,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Preschool Education
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University,
Poltava, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1030-764X>
manzheliinata@gmail.com

Abstract. The article deals with an essential issue of modern preschool education – the formation of moral qualities of preschool children. At this age, the bases of a whole spectrum of moral qualities of a person are laid down: humanity, kindness, honesty, diligence, and respect for parents, responsiveness, mercy, discipline, modesty, and justice. The authors emphasize that a child gains experience of moral behaviour in the process of communication with adults. For this purpose, preschool education institutions should actively organize communicative and speech activities of preschool children based on moral values. In this regard, the authors define the essence of the key concepts of the study: “communicative and speech activity of preschool children”, “communicative and speech development of senior preschoolers”, and “moral education”. Gaming and communicative activities are defined as essential means of the formation of the moral qualities of preschool children. The authors highlight useful children’s real-life games, educational games,

and empathy games, which allow preschoolers to assimilate the rules of morality and culture of behaviour in public. They teach children to be sympathetic, polite, educated, and neat, to respect each other, and, if necessary, help others.

Among the effective means of moral education, the works of art are distinguished, in particular fiction and cartoons of social and communicative issues, which are filled with models of social actions with moral content.

The results of the pedagogical experiment on the formation of moral qualities in the process of organized communicative and speech activity of senior preschool children are outlined. The authors present the effectiveness of the usage of the author program of communicative and speech development of senior preschool children, called "Cartoon_Com_Mod" in the process of moral qualities formation. They clarify didactic means of its implementation in the preschool educational institutions. Integrated lessons and days of moral and ethical issues are distinguished as effective forms of cartoon usage.

Keywords: communicative and speech activity, a preschool child, moral education, game, fiction, cartoons.

REFERENCES (TRANSLITERATED)

1. Bekh, I. D., 2008. *Vykhovannia osobystosti*. Kyiv: Lybid.
2. Voloshchenko, N., 2020. Rol suzhetno-rolovoi hry u formuvanni moralnykh norm povedinky ditei starshoho doshkilnogo viku, *Zbirnyk naukovykh prats «Osvitnii dyskurs»*, 13(5), Kyiv, s. 68–78.
3. Korolenko, V. L., 2015. Do problemy moralnogo vykhovannia ditei doshkilnogo viku, *Naukovyi visnyk MNU imeni V.O.Sukhomlynskoho «Pedahohichni nauky»*, 2 (49), s. 101-103.
4. Ponimanska, T. I., 1993. *Moralne vykhovannia doshkilnykiv*. Kyiv: Vyshcha shkola.
5. Storonska, O., 2010. Moralne vykhovannia ditei doshkilnogo viku v konteksti idei Marii Montessori, *Molod i rynok*, № 6 (65), s. 121–125.
6. Bohush, A. M. ta Lutsan, N. I., 2008. *Movlennievo-ihrova diialnist doshkilnykiv: movlennievi ihry, sytuatsii, vpravy*. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo».
7. Lisina, M. I., 1986. *Problemi ontogeneza obshhenija*. Moskva: Pedagogika.
8. Pirozhenko, T. O., 2010. *Komunikatyvno-movlennievi rozvytok doshkilnyka*. Ternopil: Mandrivets.
9. Zimakova, L., 2019. Komunikatyvno-movlennievi rozvytok starshykh doshkilnykiv zasobamy multiplykatsii: tekhnolohichni pidkhid, *Zbirnyk naukovykh prats «Pedahohichni nauky»*, 74, Poltava, s. 17–20.
10. Zimakova, L. V., Kovalevska, N. V. ta Sonnyk, Yu. A., 2018. *Osoblyvosti komunikatyvno-movlennievoho rozvytku starshykh doshkilnykiv zasobamy multiplykatsii*. Poltava: PNPJ.
11. Zimakova, L. V., 2004. Pidhotovka maibutnykh uchyteliv pochatkovykh klasiv do sotsializatsii uchniv zasobamy teatralnogo mystetstva. *Avtoreferat dysertatsii kandydata pedahohichnykh nauk. Instytut pedahohiky i psykholohii profesiinoi osvity Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*.